

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Зеленський О.М.,

здобувач ступеня доктора філософії
кафедри міжнародних відносин

Сумського національного аграрного університету

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5666.2025.3.20>МОДЕРНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ЯК УМОВА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Вступ. Корупція належить до найбільш системних загроз для демократичного розвитку України, правопорядку та функціонування публічної влади. Її тривале вкорінення в соціально-політичній інфраструктурі – від державного управління до оборонної та гуманітарної сфер зумовлює необхідність оновлення інструментів, за допомогою яких держава реалізує свою кримінально-правову політику. Зокрема, виникає потреба у модернізації кримінального законодавства України як фундаментального елементу правового реагування на корупційні виклики. У період повномасштабної збройної агресії проти України проблема протидії корупційним кримінальним правопорушенням (далі – кп) набула нового виміру. Воєнний стан, зміна пріоритетів державної політики, спрощення адміністративних процедур, обмеження доступу до публічної інформації створює додаткові можливості для зловживань, уникаючи належного правового контролю. Разом з тим чинне кримінальне законодавство не завжди своєчасно реагує на новітні виклики: відсутні спеціальні кваліфікуючі ознаки для воєнного часу, не охоплені повною мірою нові суб'єкти кримінальних правопорушень, понятійний апарат сформульовано фрагментарно або неузгоджено з іншими дефініціями, зокрема, пов'язаними з гуманітарною допомогою та цифровими транзакціями. У цьому контексті модернізація кримінального законодавства України повинна розглядатися не лише як технічна правова реформа, а як стратегічний інструмент забезпечення національної безпеки, верховенства права та відновлення довіри до інститутів державної влади.

Метою цієї статті є виявлення та аналіз основних законодавчих прогалин у сфері кримінально-правової протидії корупції в умовах воєнного стану, а також формування пропозицій

щодо їх усунення з урахуванням сучасних безпекових, інституційних і міжнародно-правових викликів.

Виклад основного матеріалу. До питань, пов'язаних із модернізацією та удосконаленням чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] вже зверталися вчені на національному рівні. Зокрема, О.О. Дудоров зазначав, що в Антикорупційній стратегії України на 2021-2025 роки однією з ключових проблем, усуненню якої має слугувати реалізація даного стратегічного документа, визначено наявність нормативних суперечностей між окремими положеннями кримінального законодавства щодо відповідальності за корупційні правопорушення та міжнародно-правовими стандартами у цій сфері. Також акцентовано на внутрішній неузгодженості зазначених норм між собою, а також з положеннями кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про запобігання корупції» [2, с. 68]. С.В. Бабанін констатував про недоцільність обмеження кола суб'єктів перевищення влади або службових повноважень лише працівниками правоохоронних органів (ст. 365 КК України) [3, с. 202]. М. Гришук зазначав, що переважна кількість зобов'язань України у сфері запобігання та протидії корупції та потреба реформування системи державного управління виникла в результаті підписання Угоди про Асоціацію, з одного боку, між Україною, а з іншого з ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [4, с. 26]. Д.С. Арсент'єв у своїх дослідженнях зазначав, що аналіз змісту Конвенції ООН проти корупції [5] дозволяє дійти висновку, що в цьому міжнародному документі не міститься вичерпного переліку заходів та засобів кримінально-правового впливу, які можуть або мають застосовуватись до юридичних осіб. Водночас підкреслюється, що націо-

нальне кримінальне законодавство було певною мірою адаптоване до положень і рекомендацій, передбачених міжнародними правовими актами. [6, с. 60]. Разом з тим Т.І. Пономарьова зробила висновки, що хоча окремі завдання, передбачені Державною антикорупційною програмою на 2023–2025 роки, були частково реалізовані, водночас зміни до кримінального законодавства призвели до надмірної лібералізації відповідальності для осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, і уклали угоди про визнання винуватості. Ці законодавчі зміни не повною мірою узгоджуються з положеннями та рекомендаціями, сформульованими в європейських правових актах. [7, с. 96]. Слід зауважити, що все ж вагомі дослідження науковців не охоплювали проблему модернізації кримінального законодавства України в контексті протидії корупції в умовах дії правового режиму воєнного стану та появи нових видів та форм корупційних зловживань. Разом з тим про потребу трансформації діяльності щодо запобігання корупції в умовах воєнного стану вже в певній мірі зазначав Стефанчишен Р.В. Науковець констатував, що на сучасному етапі розвитку суспільних відносин спостерігається низка чинників, що юридично зумовлюють трансформацію базових принципів правового регулювання. Не є винятком і правовий режим воєнного стану, який наразі діє в Україні. Протягом тривалого часу питання запобігання корупції зазнавали змін на нормативному рівні. Однак із 24 лютого 2022 року держава перебуває в умовах воєнного стану, що суттєво вплинуло на функціонування антикорупційної політики та правового регулювання загалом [8, с. 59]. Як свідчать дані міжнародної організації Transparency International Ukraine, у 2024 році Україна отримала 35 балів зі 100 у Індексі сприйняття корупції (CPI) [9]. Цей показник підтверджує стійку присутність корупційних практик у суспільстві, попри складні умови воєнного стану та зовнішні загрози з боку держави-агресора.

Кримінально-правові заборони покликані забезпечити охорону найбільш значущих суспільних відносин від посягань, які становлять підвищену суспільну небезпеку. У чинному КК система кримінально-правових норм, спрямованих на протидію корупційним проявам, сконцентрована переважно в Розділі XVII КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної ді-

яльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Згідно з приміткою до ст. 45 КК України, до корупційних кримінальних правопорушень віднесено діяння, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, якщо вони вчинені шляхом зловживання службовим становищем, а також діяння, прямо передбачені у статтях 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369². Окремо варто виділити кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, які закріплено у статтях 366², 366³ КК України.

Слід зауважити, що збройна агресія РФ виступила каталізатором появи нових детермінант, що сприяють еволюції та ускладненню корупційної злочинності в Україні, зокрема у сферах державного управління, оборонних закупівель і розподілу гуманітарної допомоги. Проте, чинне кримінальне законодавство України наразі не адаптоване до нових викликів та корупційних загроз. Не дивлячись на те, що вже розроблений проєкт нового КК України [10], його прийняття є питанням часу. На нашу думку, причин, чому новий КК України досі не прийнятий, кілька, і вони мають як політичний, так і правовий та практичний характер. Зокрема, повномасштабне вторгнення РФ зумовило перенесення пріоритетів державної політики на оборону, безпеку, міжнародну підтримку та забезпечення життєдіяльності країни. У таких умовах масштабна реформа кримінального законодавства втрачає пріоритет, адже прийняття нового кодексу потребує ретельного обговорення, ресурсів і політичної волі.

Разом з тим, потреба у модернізації положень кримінального законодавства в контексті протидії корупції є очевидною, оскільки це в тому числі має істотний вплив на подальші процеси інтеграції України у європейський правовий простір [11]. Насамперед, необхідно акцентувати на відсутності спеціалізованих норм, що враховують підвищену суспільну небезпеку корупційних кп в умовах воєнного стану. На сьогодні КК України в переліку обставин, що обтяжують покарання містить п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, що передбачає вчинення кп із використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» під поняттям «воєнний стан» необхідно розуміти особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [12]. Проте, чинний КК Украї-

ни не містить окремих кваліфікуючих ознак або обтяжуючих обставин для корупційних кп, вчинених в умовах воєнного стану, хоча вказані діяння мають значний рівень суспільної небезпеки. Разом з тим, відповідні кваліфікуючі ознаки встановлені в окремих кримінально-правових нормах, що встановлюють відповідальність за злочини проти національної безпеки, зокрема, у ст. 114² КК України «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану», а також у ч. 2 ст. 111 КК України «Державна зрада». Унаслідок цього відсутнє належне диференціювання кримінальної відповідальності, що суперечить засадам справедливості, принципу індивідуалізації покарання та істотно знижує превентивний потенціал кримінального права.

Також додержуємося думки, що *недостатня визначеність понятійного апарату щодо гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та їх статусу* у кримінально-правовій площині негативно впливає на можливості правозастосування. Незважаючи на включення до КК України нової кримінально-правової норми 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», законодавець не надав вичерпного кримінально-правового визначення понять «гуманітарна допомога», «благодійна жертва», «цільове використання», навіть із посиланням на примітку та відповідні нормативно-правові акти, що створює складнощі у правозастосовній практиці, зокрема під час доведення умислу, розміру збитків та меж відповідальності. Це призводить до правової невизначеності та нетотожної практики кваліфікації таких діянь.

Обмежене коло суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень, без урахування специфіки конкретних посадових функцій і рівня повноважень ускладнює ефективність правозастосування та унеможливорює належну реалізацію принципу невідворотності покарання. Деякі категорії осіб, які фактично виконують функції публічного управління (зокрема позаштатні радники, радниці, радники-громадські діячі, представники волонтерських організацій, залучені до розподілу публічних ресурсів), не охоплюються поняттям «службова особа» у

контексті ст. 18 КК України. Це створює можливість уникнення кримінальної відповідальності у справах, де фактично здійснювалося зловживання владою або службовим становищем без формального статусу службової особи.

Окрім зазначеного вище слід констатувати *на відсутності єдиних підходів до кваліфікації складних комплексних корупційних діянь*. У багатьох кримінальних провадженнях корупційної спрямованості фіксується суміжне вчинення кількох діянь, які складно кваліфікувати за окремими статтями КК України, зокрема у випадках, коли йдеться про розкрадання майна, службове підроблення, зловживання повноваженнями, привласнення гуманітарної допомоги. Чинне законодавство не містить процесуальних інструкцій або загальної доктрини щодо оптимальної правової кваліфікації таких складних форм.

В умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні окрему проблему становить недостатнє нормативне регулювання відповідальності за недоброчесність у сфері оборонних закупівель. Низка корупційних зловживань, пов'язаних із порушенням процедур державного оборонного замовлення, підписанням фіктивних контрактів, постачанням неякісного озброєння або майна не завжди знаходить адекватне відображення в кримінально-правових механізмах. Відсутність спеціальних складів кп або кваліфікуючих ознак для таких правопорушень ускладнює ефективне переслідування посадових осіб у цій сфері, а іноді дозволяє обмежитися адміністративною або дисциплінарною відповідальністю.

Ще однією проблемою на шляху протидії новим формам корупції є *недостатня адаптація кримінального законодавства до її цифрових форм*. З огляду на розширення цифрових каналів розпорядження публічними коштами (зокрема, електронні закупівлі, цифрові платформи гуманітарної допомоги, військовий облік), існує потреба в модернізації кримінальних норм, що стосуються шахрайства, підроблення документів, несанкціонованого доступу до баз даних, оскільки законодавство не завжди дозволяє повною мірою кваліфікувати новітні цифрові корупційні схеми.

Крім викладеного вище, додатковим ускладненням є *відсутність належним чином врегульованого процедурного механізму конфіскації активів у справах з високим рівнем складності та корупційною спрямованістю*, що істотно знижує ефективність реагування на прояви

незаконного збагачення та відшкодування завданої шкоди публічним інтересам. Чинне законодавство містить обмежені інструменти щодо конфіскації майна, здобутого корупційним шляхом, особливо в умовах, коли воно перебуває за межами юрисдикції України або оформлене на підставних осіб. Також відсутній законодавчо закріплений інститут цивільної конфіскації у справах без обвинувального вироку, що застосовується в ряді країн ЄС і рекомендований міжнародними організаціями.

Наведені проблеми свідчать про структурну незавершеність кримінального законодавства у сфері протидії корупції, що не враховує в повному обсязі специфіку воєнного часу, динаміку сучасних корупційних практик та потребу в комплексній правовій реакції. Усунення цих прогалин є обов'язковою умовою для забезпечення ефективної, адаптивної та стійкої кримінально-правової політики в умовах міжнародного збройного конфлікту та подальшої правової трансформації України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що чинна кримінально-правова політика у сфері протидії корупції в Україні демонструє низку системних недоліків, які ускладнюють її ефективну реалізацію в умовах воєнного стану та трансформаційних процесів у сфері публічного управління. По-перше, виявлено відсутність у КК України спеціалізованих норм, що відображають підвищену суспільну небезпеку корупційних кп, вчинених в умовах воєнного стану. Чинні обтяжуючі обставини не забезпечують належного диференціювання відповідальності, що суперечить принципу індивідуалізації покарання та знижує загально-превентивний ефект кримінального закону. По-друге, проблемним залишається недостатня правова визначеність понятійного апарату, пов'язаного з гуманітарною допомогою, благодійними жертвами та цільовим використанням відповідних ресурсів, що призводить до неоднакової правозастосовної практики, ускладнює кваліфікацію діянь та доведення умислу. По-третє, коло суб'єктів кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення є не виправдано обмеженим і не охоплює осіб, які фактично виконують функції публічного управління без офіційного

статусу службової особи. Це створює правові прогалини для уникнення відповідальності в умовах делегованих або гібридних управлінських повноважень. Ще одним викликом є відсутність єдиних підходів до кваліфікації складних, багатоепізодних корупційних правопорушень, що супроводжуються службовими зловживаннями, підробленням документів і розкраданням гуманітарних або бюджетних ресурсів. Відсутність доктринальних та процесуальних механізмів кваліфікації комплексних форм діянь ускладнює досягнення правової визначеності. Окрему увагу слід приділити прогалинам у кримінально-правовому регулюванні корупційних зловживань у сфері оборонних закупівель. Відсутність спеціальних складів кп або кваліфікуючих ознак у цій специфічній сфері призводить до низької ефективності переслідування таких правопорушень та ризику зведення відповідальності до адміністративних санкцій. Також констатовано, що кримінальне законодавство України не в повному обсязі адаптоване до цифрових форм корупційної діяльності. Поширення електронних платформ, систем цифрового обліку та бюджетних транзакцій вимагає оновлення правових норм, що стосуються шахрайства, підроблення цифрових документів та незаконного доступу до інформаційних систем. Нарешті, суттєвою перешкодою для ефективної протидії корупції є відсутність дієвого процедурного механізму конфіскації активів у справах з високим рівнем складності. Чинне законодавство не містить інструментів для конфіскації майна, здобутого корупційним шляхом, зокрема без обвинувального вироку, як це передбачено правовими системами низки країн ЄС. Таким чином, структурна незавершеність кримінального законодавства України у сфері протидії корупції, недостатнє реагування на виклики воєнного часу, а також відсутність гнучких та ефективних правозастосовних механізмів вимагають термінового перегляду та оновлення кримінально-правової політики. Її модернізація повинна враховувати реалії міжнародного збройного конфлікту, динаміку корупційних ризиків та потребу у справедливому, превентивному й адаптивному правовому реагуванні на корупційні загрози у стратегічно важливих сферах функціонування держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Дудоров О. О. Удосконалення кримінально-правових засобів протидії корупції (аналіз окремих законодавчих ініціатив). Київ. *Нац. акад. прокуратури України*. 2022. С. 68.
3. Бабанін С.В. Напрями удосконалення кримінально-правових заходів запобігання корупції. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 листопада 2019 р.). Дніпро. ДДУВС, 2019. С. 202.
4. Гришук М. Політика України у сфері запобігання і подолання корупції: проблемні аспекти та перспективи удосконалення. *Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права*. 2 (26)/2021. С. 26.
5. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 07.08.2025)
6. Арсентьев Д. С. Перспективи вдосконалення механізму протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*, (1). 2025. 59–63.
7. Пономарьова Т. І. До питання щодо стану та перспектив вирішення проблем забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію, визначених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 4. С. 96–107.
8. Стефанчишен Р. В. Трансформація діяльності щодо запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024 № 72. С. 59.
9. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції – 2024. URL: <https://ti-ukraine.org/> (дата звернення: 07.08.2025).
10. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine станом на 21.07.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/> (дата звернення: 07.08.2025).
11. Treaty on European Union (TEU) / Maastricht Treaty. Signed in: Maastricht (the Netherlands) 7 February 1992. Entry into force: 1 November 1993 (Accession criteria (Copenhagen criteria)). Art. 2, 49. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty> (дата звернення: 07.08.2025).
12. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.08.2025).

Зеленський О.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК УМОВА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

У статті здійснено аналіз стану реалізації кримінально-правової політики у сфері протидії корупції в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану, з урахуванням сучасних безпекових викликів та правозастосовної практики. Особлива увага приділена системним прогалинам у чинному кримінальному законодавстві, які суттєво ускладнюють ефективне реагування на корупційні кримінальні правопорушення, зокрема у стратегічно важливих сферах оборонного замовлення, розподілу гуманітарної допомоги та управління публічними фінансами. На основі аналізу законодавства та актуальних прикладів з правоохоронної діяльності, автором ідентифіковано ключові проблеми нормативного та інституційного характеру. Серед них: відсутність спеціальних кримінально-правових норм, які би враховували підвищену суспільну небезпеку корупційних діянь, вчинених у період дії воєнного стану, недостатня правова визначеність понять «гуманітарна допомога», «цільове використання», «благодійна пожертва», обмежене коло суб'єктів кримінальної відповідальності, яке не охоплює осіб, фактично залучених до управлінських функцій у публічному секторі, відсутність єдиних підходів до кваліфікації комплексних корупційних правопорушень, що складаються з кількох взаємопов'язаних епізодів, недостатній рівень кримінально-правової регламентації у сфері оборонних закупівель. Окремо наголошено на необхідності адаптації кримінального законодавства до новітніх цифрових форм корупції, які виникають у зв'язку з цифровізацією публічного управління, а також на потребі нормативного врегулювання ефективного механізму конфіскації активів у складних справах корупційної спрямованості. У підсумку зроблено висновок, що усунення зазначених законодавчих та інституційних прогалин є передумовою для забезпечення цілісної, дієвої та адаптивної кримінально-правової політики протидії корупції в умовах збройного конфлікту та подальшої відбудови держави. Запропоновано низку теоретико-правових та прикладних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства України, зокрема шляхом запровадження кваліфікуючих ознак, розширення суб'єктного складу, модернізації понятійного апарату, вдосконалення інструментів відповідальності та забезпечення ефективної конфіскації майна, отриманого внаслідок корупційних діянь.

Ключові слова: корупція, кримінально-правова політика, воєнний стан, корупційні кримінальні правопорушення, кримінальне законодавство, гуманітарна допомога, оборонні закупівлі, цифрові форми корупції, превенція, правова невизначеність, диференціація відповідальності, нормативні прогалини.

Zelenskyi O.M. THE MODERNIZATION OF UKRAINIAN CRIMINAL LAW AS A KEY INSTRUMENT FOR ANTI-CORRUPTION EFFORTS

The article provides an analysis of the current state of implementation of Ukraine's criminal law policy in the field of anti-corruption under the legal regime of martial law, taking into account modern security challenges and law enforcement practice. Particular attention is paid to systemic gaps in the existing criminal legislation that significantly impede effective responses to corruption-related criminal offenses, especially in strategically sensitive areas such as defense procurement, distribution of humanitarian aid, and public finance management. Based on an analysis of statutory provisions and relevant law enforcement cases, the author identifies key regulatory and institutional problems. Among these are: the absence of specialized criminal law provisions that reflect the heightened social danger of corruption offenses committed during martial law; insufficient legal definition of terms such as "humanitarian aid," "targeted use," and "charitable donation"; a limited list of criminally liable subjects that excludes individuals de facto performing managerial functions in the public sector; a lack of unified approaches to the legal qualification of complex corruption-related offenses involving multiple interrelated acts; and an underdeveloped criminal law framework in the area of defense procurement. The article further highlights the urgent need to adapt criminal legislation to modern digital forms of corruption that emerge in the context of public sector digitalization, as well as the necessity to establish a legally regulated and effective asset forfeiture mechanism in high-complexity corruption cases. In conclusion, it is argued that addressing these legislative and institutional deficiencies is a prerequisite for ensuring a coherent, effective, and adaptive criminal law policy in combating corruption amid armed conflict and in the process of post-war reconstruction. The author proposes a set of theoretical and practical recommendations for improving Ukraine's criminal legislation, including the introduction of qualifying elements, expansion of the range of liable subjects, modernization of legal definitions, enhancement of criminal liability mechanisms, and implementation of effective asset recovery instruments for property acquired through corrupt practices.

Key words: corruption, criminal law policy, martial law, corruption-related criminal offenses, criminal legislation, humanitarian aid, defense procurement, digital corruption, prevention, legal uncertainty, differentiation of liability, legislative gaps.

Дата надходження статті: 08.08.2025

Дата прийняття статті: 03.09.2025

Опубліковано: 04.12.2025

